

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ

CONCEPTUAL FUNDAMENTALS OF STATE FOOD SECURITY MANAGEMENT IN CONDITIONS OF INVESTMENT AND INNOVATION DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SPHERE

УДК 351.9:338.439.02

<https://doi.org/10.32843/bses.63-7>

Зоря О.П.

д.е.н., доцент,
професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Полтавська державна аграрна академія
Овчарук О.М.

к.е.н.,

доцент кафедри менеджменту
Полтавська державна аграрна академія
Мауер Д.Р.
фахівець науково-дослідного сектору
Полтавська державна аграрна академія

Zoria Oleksii

Poltava State Agrarian Academy

Ovcharuk Olena

Poltava State Agrarian Academy

Mauer Diana

Poltava State Agrarian Academy

У статті здійснено розроблення теоретико-методологічних засад формування концепції управління продовольчою безпекою держави в умовах інвестиційно-інноваційного розвитку аграрної сфери. Визначено, що суть продовольчої безпеки являє собою такий економічний стан країни, за якого незалежно від кон'юнктури ринку населення може гарантовано і стабільно забезпечуватися продовольчими ресурсами, мати вільний доступ до них у достатніх обсягах, асортименті та за прийнятними цінами, при цьому відповідаючи нормативно обґрунтованим параметрам і медичним нормативам. Установлено, що поняття економічної та продовольчої безпеки держави передбачає ефективне функціонування усіх її підсистем, які повинні забезпечувати ефективне та раціональне використання усіх відповідних ресурсів для нівелювання можливих зовнішніх і внутрішніх загроз, забезпечення стабільності національної економіки й безпосереднього захисту державних інтересів.

Ключові слова: концепція, управління, продовольча безпека, інвестиційно-інноваційний розвиток, аграрна сфера.

В статті здійснено розроблення теоретико-методологічних засад формування концепції управління продоволь-

ственной безопасностью государства в условиях инвестиционно-инновационного развития аграрной сферы. Определено, что суть продовольственной безопасности представляет собой такое экономическое положение страны, при котором независимо от конъюнктуры рынка население может гарантированно и стабильно обеспечиваться продовольственными ресурсами, иметь свободный доступ к ним в достаточных объемах, ассортименте и по приемлемым ценам, при этом отвечая нормативно обоснованным параметрам и медицинским нормативам. Установлено, что понятие экономической и продовольственной безопасности государства предусматривает эффективное функционирование всех их составляющих подсистем, которые должны обеспечивать эффективное и рациональное использование всех соответствующих ресурсов для нивелирования возможных внешних и внутренних угроз, обеспечения стабильности национальной экономики и непосредственной защиты государственных интересов.

Ключевые слова: концепция, управление, продовольственная безопасность, инвестиционно-инновационное развитие, аграрная сфера.

The article develops theoretical and methodological foundations for the formation of the concept of food security management of the state in terms of investment and innovation development of the agricultural sector. It is determined that the essence of food security is the economic state of the country, in which, regardless of market conditions, the population can be guaranteed and stably provided with food resources, have free access to them in sufficient quantities, range and at reasonable prices, with this corresponds to the normatively justified parameters and medical standards. It is established that the concept of economic security of the state involves the effective functioning of all its constituent subsystems, which must ensure efficient and rational use of all relevant resources to eliminate possible external and internal threats, ensure the stability of the national economy and direct protection of state interests. Stimulating the development of agricultural production and reducing the negative impact of its systemic indicators will ensure the stability of food security and food independence by increasing the sustainability of agricultural production and food quality and income, expanding exports and imports, increasing food stocks, improving greening, improving the legal framework, realization of production potential of agriculture. The paper notes that food security is one of the most important indicators of socio-economic development of the country. It is provided primarily by the level of agricultural production, saturation of the market with its own agricultural products, which promotes its independence and meets the main groups of indicators defined in world practice (level of availability and consumption of food, availability and sufficiency of food, quality and safety of food). The development of agricultural sectors depends on the intensification of investment strategies, state support in financing and investing, promoting the competitiveness of agricultural producers in the domestic market and protecting their interests in foreign economic activity, the introduction of credit mechanisms as an option to update the material base, improve the mechanism pricing, completion of land reform and direct control over the quality of production and use of natural resources.

Key words: concept, management, food security, investment and innovation development, agricultural sphere.

Постановка проблеми. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах інвестиційно-інноваційного розвитку аграрної сфери є важливим напрямом суспільного й економічного розвитку держави та її незалежності шляхом підвищення ефективності виробничої діяльності виробників продовольства, їх фінансової та економічної стійкості з метою стабільного забезпечення конкурентоспроможності, що, своєю чергою, може слугувати основним вектором сталого розвитку сільських територій та держави у цілому. Аграрна сфера виступає стійкою ресурсною базою для підприємств харчової про-

мисловості та є запорукою гарантованого забезпечення продовольчої безпеки країни. Забезпечення сталого економічного розвитку держави на основі збалансованого повноцінного харчування населення є найважливішим критерієм оцінки її конкурентоспроможності. Актуальність даного питання полягає у тому, що навіть незважаючи на права кожної людини на повноцінне харчування, не кожна країна може забезпечити достатню економічну і фізичну доступність продовольства для населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти

забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах інвестиційно-інноваційного розвитку аграрної сфери досліджувалися і висвітлено у роботах багатьох вітчизняних учених. Значний внесок у розгляд даного питання зробили: В.І. Аранчій [1], М.М. Бабич [2], В.П. Залізнюк [3], Г.М. Колісник [5], Н.А. Клименко [6], А.Д. Мостова [7], Т.В. Пономаренко [8], Н.В. Пришляк [9], Г.О. Пчелянська [9], В.П. Самокиш [10], В.Р. Шишлюк [10] та ін. Аналіз рівня наукової опрацьованості досліджуваної проблематики показує, що поряд із глибоким теоретичним опрацюванням окремих питань забезпечення продовольчої безпеки держави, мало уваги приділяється опрацюванню теоретико-методологічних основ управління продовольчою безпекою держави в умовах інвестиційно-інноваційного розвитку аграрної сфери. Відсутність теоретико-методологічних досліджень за цими напрямками, а також актуальність проблеми управління продовольчою безпекою держави визначили тему дослідження та її мету та предметно-об'єктну сферу.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у розробленні й обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування концепції управління продовольчою безпекою держави в умовах інвестиційно-інноваційного розвитку аграрної сфери. Поняття економічної та продовольчої безпеки держави передбачає ефективне функціонування усіх її підсистем, які повинні забезпечувати ефективне та раціональне використання усіх відповідних ресурсів для нівелювання можливих зовнішніх і внутрішніх загроз, забезпечення стабільності національної економіки й безпосереднього захисту державних інтересів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з основних елементів системи економічної безпеки України передусім як аграрної держави є продовольча безпека, проблематика якої набуває більш вагомого значення через значний вплив системних чинників, які гальмують розвиток аграрного виробництва, унаслідок чого спостерігається виникнення кризових явищ у питанні забезпечення населення продуктами харчування. Суть продовольчої безпеки являє собою такий економічний стан країни, за якого незалежно від кон'юнктури ринку населення може гарантовано і стабільно забезпечуватися продовольчими ресурсами, мати вільний доступ до них в достатніх обсягах, асортименті та за прийнятними цінами, при цьому відповідаючи нормативно обґрунтованим параметрам і медичним нормативам. Вона гарантує як соціально-економічну стабільність у суспільстві, так і сталий розвиток економіки у цілому, оскільки не лише створює умови гідного рівня життя, а й є елементом економічної діяльності на галузевому та державному рівнях (рис. 1).

Продовольча безпека держави передбачає фізичну наявність достатньої кількості продоволь-

ства шляхом розширення, збільшення його виробництва сільськогосподарськими товаровиробниками та диверсифікації харчових продуктів або шляхом придбання цих продуктів на ринку. Під доступністю мається на увазі необхідність гарантування:

- економічного доступу, що являє собою можливість купувати незалежно від соціального статусу харчові продукти для споживання в обсязі не менше встановлених норм раціону споживання за доступною ціною, яка враховує рівень доходу громадян;

- фізичного доступу, що характеризується рівнем розвитку інфраструктури та наявністю харчових продуктів в асортименті для всіх груп населення на всій території держави незалежно від місця проживання;

- соціального доступу – забезпечення харчовими продуктами і створення умов для соціально незахищених та вразливих груп населення, мало-забезпечених громадян.

Використання продовольства характеризується за двома параметрами, що істотно відрізняються один від одного. Перший виводиться з антропометричних показників, впливає на недоїдання і доступність. Другий параметр визначається факторами і показниками, що відображають якість та безпеку харчових продуктів. Стабільність, або стійкість, означає забезпечення наявності доступу до продовольства на постійній основі.

Комплексний характер і багаторівневий аспект продовольчої безпеки дає змогу виділити критерії віднесення забезпеченості сільськогосподарською продукцією і продовольством до конкретного виду продовольчої безпеки, якими є:

- 1) рівень виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування відповідно до граничних значень показників продовольчої безпеки;

- 2) рівень раціональних норм споживання продуктів харчування;

- 3) участь у виробництві продовольства сільськогосподарських товаровиробників;

- 4) здійснення експорту та імпорту продовольства.

Залежно від рівня забезпеченості сільськогосподарською продукцією і продовольством розрізняють:

- понаднормовий рівень забезпечення продовольчої безпеки – виробництво сільськогосподарської продукції та продовольства на рівні вище необхідного споживання населенням – забезпечується тільки за рахунок вітчизняних товаровиробників, здійснюється зовнішньоекономічна діяльність – експорт продукції;

- забезпечену продовольчу безпеку – виробництво сільськогосподарської продукції та продовольства переважно задовольняє внутрішні потреби держави, споживання на рівні вище необхідного – забезпечується за рахунок вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників;

- додатково забезпечену продовольчу безпеку – виробництво сільськогосподарської про-

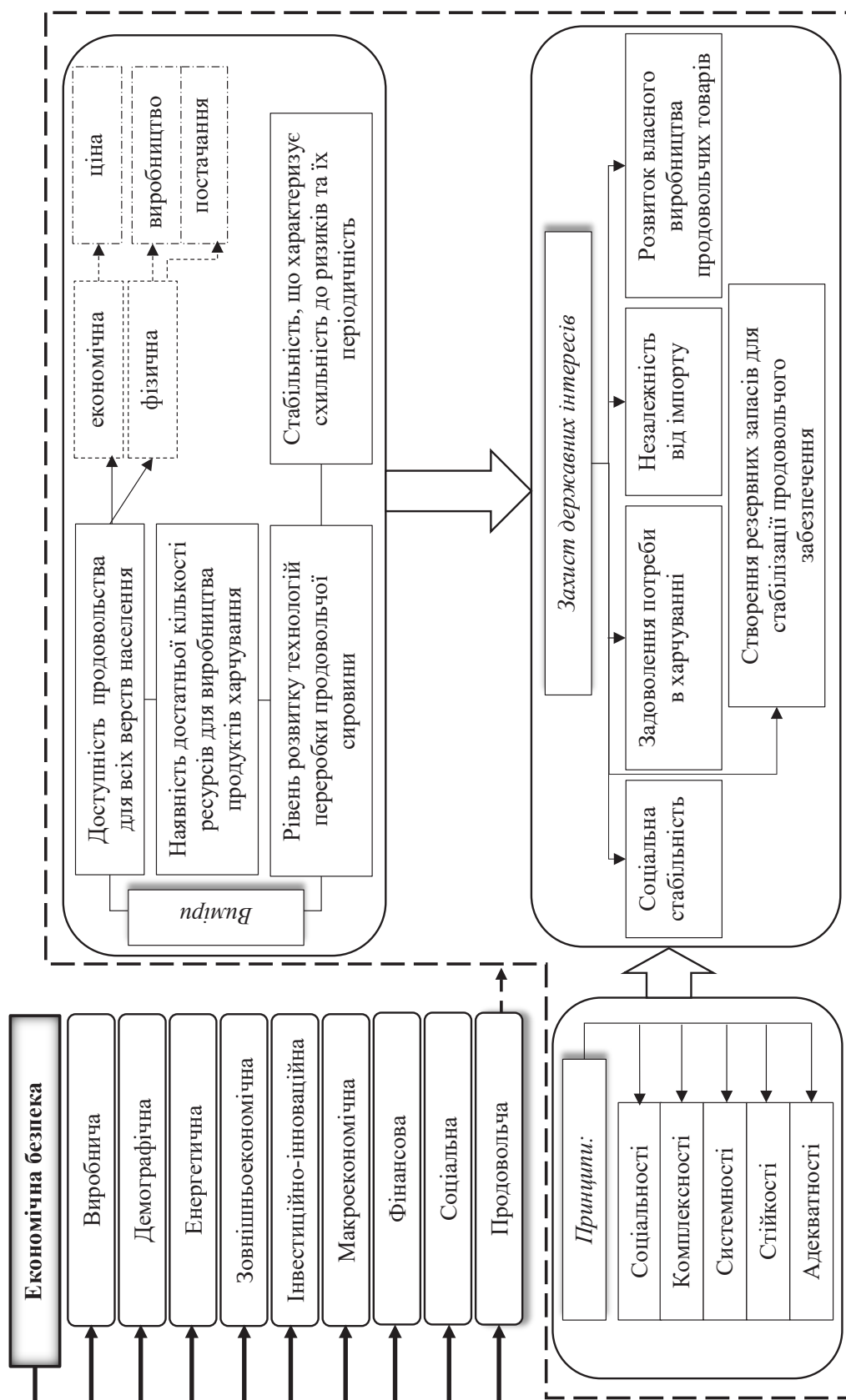

Рис. 1. Концептуальна модель забезпечення продовольчої безпеки у розрізі системи економічної безпеки країни

Джерело: систематизовано авторами

дукції та продовольства в повному обсязі задовольняє внутрішні потреби держави, споживання на рівні вище необхідного – забезпечується в тому числі за рахунок поставок сільськогосподарських товаровиробників інших держав;

– продовольча залежність – виробництво сільськогосподарської продукції та продовольства не задовольняє внутрішні потреби держави, споживання на рівні мінімально необхідного – забезпечується за рахунок зовнішніх поставок (імпорту) третіх країн.

Стан продовольчої безпеки характеризує низка показників серед яких виділяють: рівень споживання основних видів продовольства на душу населення (табл. 1), рівень виробництва продовольства та сировини на душу населення, фактичний і нормативний склад поживних речовин, склад у продуктах харчування шкідливих речовин, питома вага експорту та імпорту основних та окремих видів продукції, індикативні ціни на основні види продукції, розміри державного резерву для підтримки галузей аграрної сфери.

Інвестиційно-інноваційний розвиток аграрного виробництва відіграє вирішальну роль у зміцненні продовольчої безпеки, проте не менш важливим постає питання його негативного впливу внаслідок нереалізованого потенціалу та системних чинників гальмування, серед яких слід виокремити такі:

– недосконалість законодавства та нормативної бази щодо підтримки й фінансування сільського господарства;

– низький рівень розвитку інфраструктури заготівлі та збуту аграрного продовольства;

– низьку економічну ефективність використання сільськогосподарських угідь;

– низьку капіталоозброєність виробництва, що перешкоджає оновленню матеріально-технічної бази і нарощуванню виробництва конкурентоспроможної продукції;

– низьку інвестиційну привабливість аграрної сфери;

– незавершеність реформування земельних відносин;

– відсутність цілісного прозорого ринку аграрної продукції.

Стратегічний розвиток аграрної сфери залежить від політичних (зміни у законодавстві, державне регулювання та підтримка, торговельна політика, фінансування), економічних (динаміка макроекономічних показників, інфляція, конкуренція, цінова політика, інвестиційний клімат, експортні та імпорتنі можливості), екологічних (екологічні норми, екологічність технологій, екологічний стан сільськогосподарських угідь), соціальних (демографічна ситуація, міграційна політика, релігійні чинники), технологічних (наявні та нові технології, нові продукти, виробничі потужності) та правових (регулюючі органи та норми, особливості законодавства й т. ін.) чинників.

Стимулювання інвестиційно-інноваційного розвитку аграрного виробництва та зниження негативного впливу його системних показників дасть змогу забезпечити стабільність продовольчої безпеки та продовольчої незалежності шляхом підвищення стійкості сільськогосподарського виробництва та якості харчування і доходів населення, розширення масштабів експорту й імпорту, збільшення обсягів запасів продовольства, поліпшення рівня екологізації, удосконалення законодавчої бази, реалізації виробничого потенціалу сільського господарства. Окрім того, активізація процесу реалізації потенціалу галузей аграрної сфери дасть змогу вчасно реагувати та ліквідувати загрози продовольчої безпеки, що виникають [5]:

– незбалансованість споживання;

– низький рівень споживання продуктів тваринного походження;

– високу диференціацію вартості харчування за соціальними групами;

– залежність країни від імпорту окремих видів ресурсів для сільського господарства;

– повільні темпи запровадження міжнародних стандартів якості продуктів харчування та низький рівень контролю над ними;

– низький рівень державного контролю над забезпеченістю населення продуктами харчування.

Таблиця 1

Споживання основних продуктів харчування (на душу населення кг/рік)

Продукти харчування	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
М'ясо та м'ясні продукти, вкл. субпродукти і жир-сирець	52,0	50,9	51,4	51,7	52,8	53,6
Молоко та молочні продукти	206,4	209,9	209,5	200,0	197,7	200,5
Яйця, шт.	290	280	267	273	275	282
Хлібні продукти (у перерахунку на борошно; крупи, рис, бобові)	111,3	103,2	101,0	100,8	99,5	97,6
Картопля	128,9	137,5	139,8	143,4	139,4	135,7
Овочі та баштанні продовольчі культури	143,5	160,8	163,7	159,7	163,9	164,7
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	48,0	50,9	49,7	52,8	57,8	58,7
Риба та рибні продукти	14,5	8,6	9,6	10,8	11,8	12,5
Цукор	37,1	35,7	33,3	30,4	29,8	28,8
Олія	14,8	12,3	11,7	11,7	11,9	12,0

Джерело: складено за даними [3]

Висновки з проведеного дослідження. Продовольча безпека – це один із найбільш важливих показників соціально-економічного розвитку країни, який забезпечується передусім рівнем аграрного виробництва, тобто насиченням ринку власною сільськогосподарською продукцією, що сприяє її незалежності та забезпечує належний рівень основних груп показників, визначених у світовій практиці (рівень доступності й споживання продовольства, наявність і достатність продуктів харчування, рівень якості та безпечності продуктів харчування). Інвестиційно-інноваційний розвиток аграрної сфери залежить від активізації інноваційних стратегій, підтримки держави у питанні фінансування та інвестування галузі, а також від сприяння підвищенню конкурентоспроможності аграрних товаровиробників на вітчизняному ринку і захисту їхніх інтересів у зовнішньоекономічній діяльності, запровадження механізмів кредитування як варіант забезпечення оновлення матеріально-технічної бази, удосконалення механізму ціноутворення, завершення реформування земельних відносин та безпосереднього контролю над якістю виробництва й використання природних ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аранчій В.І., Зоря О.П., Голбан Т.Т. Стратегічні напрями інвестиційно-інноваційного розвитку аграрного виробництва на галузевому та господарському рівнях. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 45. С. 33–38.
2. Бабич М.М. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки в Україні. *Агросвіт*. 2017. № 3. С. 32–39.
3. Державна служба статистики України. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : статистичний збірник. Київ, 2020. 12 с.
4. Залізнюк В.П. Оцінка індикаторів продовольчої безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 2. С. 128–133.
5. Колісник Г.М. Продовольча безпека України та особливості її розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 5(115). С. 72–76.
6. Клименко Н.А. Регіональні аспекти продовольчої безпеки України. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. С. 56–64.
7. Мостова А.Д. Сучасний стан продовольчої безпеки України та методичні підходи до його оцінки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 43. С. 59–68.
8. Пономаренко Т.В. Продовольча безпека як складова економічної безпеки: ключові загрози. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30–1. С. 189–192.

9. Пчелянська Г.О., Пришляк Н.В. Формування продовольчої безпеки в умовах трансформації економіки України. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. С. 39–46.
10. Шишлюк В.Р., Самокиш В.П. Правове забезпечення продовольчої безпеки України: сучасний стан та перспективи. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 133–138.

REFERENCES:

1. Aranchii V.I., Zoria O.P., Holban T.T. (2019) Stratehichni napriamy investytsiino-innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva na haluzevomu ta hospodarskomu rivniakh [Strategic areas of investment-innovation development of agricultural production at the industry and economic level]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 45, pp. 33–38.
2. Babich M.M. (2017) Problemy zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky v Ukrayini [Problems of food security in Ukraine]. *AgroSvit*, vol. 3, pp. 32–39.
3. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy (2020) Balansy ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naselennyam Ukrayiny. [State Statistics Service of Ukraine. Balances and consumption of the main food products by the population of Ukraine]. *Statystychnyy zbirnyk*. Kyiv, p. 12.
4. Zalizniuk V. (2019) Otsinka indyikatoriv prodovol'choyi bezpeky Ukrayiny [Assessment of the indicators of food security of Ukraine]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, no. 2, pp. 128–133.
5. Kolesnik G. (2015) Prodovol'cha bezpeka Ukrayiny ta osoblyvosti yiyi rozvytku [Food security of Ukraine and especially its development]. *Zbirnyk naukovykh prats' «Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny»*, no. 5(115), pp. 72–76.
6. Klymenko, N. (2020) Rehional'ni aspekty prodovol'choyi bezpeky Ukrayiny [Regional aspects of food security in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, vol. 7, pp. 56–64.
7. Mostova A. (2019) Suchasnyy stan prodovol'choyi bezpeky ukrayiny ta metodychni pidkhody do yoho otsinky [Current situation of food security of Ukraine and methodical approaches to its evaluation]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 43, pp. 59–68.
8. Ponomarenko T.V. (2018) Prodovol'cha bezpeka yak skladova ekonomichnoyi bezpeky: klyuchovi zahrozy [Food safety as constituent of economic security: key words]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 30-1, pp. 189–192.
9. Pchelianska G.O., Pryshliak N.V. (2019) Formirovaniya prodovol'stvennoy bezopasnosti v usloviyakh transformatsii ekonomiki Ukrainy. [Formation of the mechanisms of food security in conditions of economy transformation in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, no. 2, pp. 39–46.
10. Shyshliuk V.R., Samokysh V.P. (2020) Pravove zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky ukrayiny: suchasnyy stan ta perspektyvy [Legal assurance of Ukraine's food security: current status and prospects]. *Pravo i suspil'stvo*, vol. 1, pp. 133–138.